

EVALDAS RAMANCIUŠKAS

PRANEŠIMAS – „POŽIŪRIS Į BEPROTYBĘ LIETUVIŲ IŠEIVIJOJE”

1940 m. Antrasis pasaulinis karas Europoje tik įgauna pagreitį, dauguma valstybių Europos žemyne pradeda suprasti, jog šis karas nebus lengvas, o mažosios valstybės be mechanizuotų ir didelių karinių pajėgumų savęs apginti nepajėgs. Deja, Lietuva papuola į tų mažųjų valstybių kategoriją, todėl nenuostabu, jog 1940 – 1945 karo metai Lietuvai tapo pragaištingi. Rezultatas – Lietuva net kelis kartus okupuota didžiųjų valstybių praranda valstybingumą iki pat 1990 metų. Lietuvos piliečiams šis karas atnešė didelius praradimus, ne vienas lietuvis nusprendė pasitraukti iš Lietuvos, lyg nujausdamas, jog okupacinėmis sąlygomis Lietuvoje bus sudėtinga gyventi, imtis kūrybinės veiklos. Galimybė kurti laisvai ir nepriklausomai buvo svarbi intelektualiai išėivių grupei, dėl to daug intelektualinio potencialo turinčių lietuvių tarp išėivių buvo nemažas skaičius.

Atsidavusios lietuvių pastangos tarp dviejų pasaulinių karų atstatyti valstybę, nemažą dalį Lietuvos piliečių pririšo prie savo krašto, todėl kokia nors okupacija buvo menkai įsivaizduojama¹, daug lietuvių okupacijai ir emigracijai nebuvo pasiruošę, okupacija ir neplanuotas pasitraukimas iš Lietuvos kiekvienam yra individuali psichologinė trauma.² Neigiami psichologiniai išgyvenimai skatina pažvelgti besiformuojančius požiūrius į beprotybę lietuvių išėivijoje, nes patirtas psichologines traumas svarbu suprasti kiekvienam intelektualui, o tuo pačiu atrasti naujus besiformuojančius požiūrius į psichiką. Tiesa, pati sąvoka beprotybė nėra vienareikšmiška, o tai atveria galimybę į šią problemą pažvelgti iš kelių požiūrio taškų. Beprotybė gali būti suprantama kaip tam tikras sumišimas, kvailybė, dvasinės pusiausvyros praradimas ar psichinis sutrikimas. Pamėginti atskleisti požiūrį į beprotybę lietuvių išėivijoje padeda vyravusi polemika intelektualų darbuose, kurie savo darbą siejo su teologijos, psichologijos, psichiatrijos mokslais. Tarkime pažvelgus į JAV leistą katalikišką kultūros, literatūros ir politikos periodinį leidinį – „*Aidai*”, galime aptikti požiūrių į visuomenę, valstybę kurioje lietuviai atvyko gyventi diskusijas. Tarp tų diskusijų aptinkami požiūriai į žmogaus psichologiją, prisitaikymą naujoje kultūrinėje erdvėje, kaltės potyriai, taip pat keliami lietuviškumo išsaugojimo svetimoje aplinkoje problema. Derėtų pastebėti, jog buvo atsižvelgta į J. Meškausko darbą – „*Medicinos istorija*”, ir į kontekstinę psichologijos,

¹ J. Eretas, *Tremtis – prakeikimas ar uždavinys?*, Išeivijos klausimais, Roma, 1974, p. 5.

² Ten pat, p. 6.

psichoanalizės literatūrą, tokią kaip prancūzės Elisabeth Roudinesco psichoanalizės istorikės darbą – „*Kodėl psichoanalizė?*”

Taigi, kalbant apie požiūrį į beprotybę lietuvių išeivijoje galima pastebėti Vakarų pasaulyje vyravusias psichologijos ir psichiatrijos mokslų tendencijas. Ypač didelį vaidmenį vakaruose vaidino psichoanalizė, kurios įtakai pasidavė dauguma Lietuvos išeivijos intelektualų pasirinkusių gydytojo psichiatro, psichologo, sociologo, filosofo discipliną, tačiau galima išvelgti ir pasipriešinimą vėlyvesnioms psichiatrijos mokslo vis labiau populiarėjančioms mintims Vakaruose, kur tam tikri psichikos sutrikimai interpretuojami dėl tam tikrų kultūrinių pokyčių visuomenėje, o ne mokslinių tyrimų dėka.

Vienas iš požiūrių į beprotybę buvo pateiktas psichologiją JAV studijavusios Inos Užgiriienės straipsnyje žurnale „*Aidai*”. I. Užgiriienė straipsnyje nagrinėdama kūrybingumą, teigia, kad kūrėjo artimesnis santykis su sąšmone gali duoti pagrindą manymui, jog kūrėjas stovi ant beprotybės ribos.³ Autorė mano, jog – „kūrybingi žmonės laiko savo sąmonėje daugelį jausmų ir išgyvenimų, kuriuos kiti žmonės automatiškai nukelia į sąšmonę. Tokia ypatybė gal ir primena psichinę pusiausvyrą pametusius, nes ir jie praranda perskyrą tarp sąšmonės ir sąmonės.” Iš šių autorės minčių galime suprasti, jog ji aiškiai vadovaujasi Zigmundo Freudo psichoanalizės teorija.⁴ Toliau autorė rašo – „Tačiau sunku teigti, kad daugiau kūrėjų negu šiaip žmonių galų gale peržengia tą neaiškią ribą tarp atvirumo sąšmonei ir beprotystės.”⁵ I. Užgiriienė pateikia beprotybės sampratą kaip tikėtina veiksnį, kuris galėtų padėti kūrybai, tačiau mano, jog tam tikrų kūrėjų, kurie peržengia psichinės pusiausvyros ribą, pasiekdami psichikos griuvimą, galiausiai pradeda ardyti kūrybingumą. Galiausiai pastebėdama, jog kūrėjai yra gerokai atviresni, vertina tiesą labiau už savęs parodymą, jie mėgsta komplikuočius uždavinius, vengia tradicinių ir kasdieninių sprendimų, pademonstruoja gerą mąstymo lankstumą kaip ieško neišsprendžiamoms uždaviniams atsakymo. Tuo pačiu yra atviresni sąšmonei, bet ir turintys nemažai psichinės stiprybės. Psichologės pastabos apie kūrybingus žmones primena vieną gerai žinomą išeivijos rašytoją Antaną Škėmą, dėl kurio būdo savybių turbūt galime būti tikri – rašytojas visuomet kalbėjo iš širdies, įsitikinęs savo tiesa, neveidmainiaudamas ir nebijodamas atkirčio. Jo draugo Jurgio Blekaičio žodžiais, Škėma

³ I. Užgiriienė, Kūrybingumo klausimu, *Aidai*, 1965, nr. 1.

⁴ E. Roudinesco, *Kodėl psichoanalizė?*, Vilnius, 2003, p. 17.

⁵ I. Užgiriienė, Kūrybingumo klausimu, *Aidai*, 1965, nr. 1.

„visuomet buvo pasiruošęs kovoti už tai, ką laikė tiesa, – nesvarbu, kad dėl karštumo galėjo ir klysti“.⁶ Autorė prieidama prie išvados, mano, jog kūrybingi asmenys neatitinka populiariajai nuolatos ties beprotybės slenksčiu esančiu genijaus sampratai, bet tam tikrais atžvilgiais primeną jų sampratą, lyg populiarioji nuomonė būtų tam tikra tikrovės karikatūra.⁷

Taip pat įdomų požiūrį į JAV vyravusią terapinės kultūros įtaka krikščionybei pateikia kunigas ir psichologas Antanas Paškus, straipsnyje – „*Terapinės kultūros įtaka krikščionybei*“. Jame pabrėždamas psichologijos mokslo įsivyravimą kasdieninėje JAV visuomenės aplinkoje. A. Paškus teigia, jog – „kiekvienas gyvas žmogus, nepaisant jo kultūros, išsilavinimo ar rasės, turi protą, valią, jausmus bei troškimus. Vadinasi, kiekvienas žmogus yra psichologinis žmogus.“⁸ Prieidamas prie teiginio, jog psichologinio žmogaus terminas yra ne psichologinė, bet istorinės sociologijos kategorija. Tuo pačiu abejojamas, kad psichologijos mokslai būtų iššaukę terapinę – psichologinę dvasią Vakaruose. Verčiau atvirkščiai, laiko dvasia padarė lemiamos įtakos psichologijos mokslui ir praktikai, kitaip tariant psichologai tyrinėtojai keičia savo tyrimų aspektus ir objektus, keičiantis gyvenamojo laikotarpio dvasiai. Šią mintį argumentuodamas, teigia, kad sustiprėjo feministinis sąjūdis, staiga, aplinkai spaudžiant, pasikeitė ir mokslinės prielaidos apie šeimas be tėvo. Pradėta kalbėti apie netradicines šeimas ar alternatyvines jos formas.⁹ Autoriaus nuomone dvi lytiškumas viename asmenyje yra šio šimtmečio aštuntojo dešimtmečio aukščiausia feministinio judėjimo ir Vietnamo karo iškovota dorybė, tuo pačiu kultūrinės įtakos neišvengia nei psichiatrija, neigiamai pabrėždamas šią discipliną – „kuri vis dar kai kurių tebelaikoma rimta medicinos šaka.“¹⁰ Pasak A. Paškaus, aplinkos įtaka jai išryškėjo Amerikos psichiatrų sąjungai beruošiant trečią diagnostinį ir statistinį psichinių ligų vadovą (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders). Šioje psichiatrinio vadovo laidoje į protinių-emocinių ligų ir asmenybės sutrikimų taksonomiją, homoseksualumas jau nebebuvo įtrauktas. Taip autorius įrodinėja, kad tai atsitiko ne dėlto, kad moksliniais tyrimais buvo įrodyta homoseksualumą nesant seksualiniu sutrikimu, bet dėl išorinio grupių spaudimo ir šiuo klausimu susidariusių visuomenėje nuotaikų. Šiose pastabose galima išvelgti kritišką požiūrį į žmogaus psichinės būsenos vertinimus, kuriuos formuoja

⁶ J. Blekaitis, Antanos Škėmos atsisveikinimas, *Aidai*, 1961, nr. 8.

⁷ Ten pat.

⁸ A. Paškus, Terapinės kultūros įtaką krikščionybei, *Aidai*, 1987, nr. 3.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Ten pat.

Amerikos psichiatrija, atrasdama ar pašalindama psichinius sutrikimus nesiremdama moksliniais tyrimais. Tad A. Paškaus požiūris į psichinius sutrikimus remiasi holistiškais principais, apimančiais žmogaus psichikos pažinimą ne tik populiariomis psichologijos, psichiatrijos mokslo idėjomis. Autorius kelia klausimus, atkreipdamas dėmesį į galimai neigiamą įtaką katalikiškai lietuvių išsivijos dvasinei savimonei. Taigi, A. Paškus savo mintis grindžia katalikiška įsitikinimų sistema, tačiau būdamas ir psichologu, į Vakarų dvasinės kultūros problemas žvelgia įvairiapusiškai, ne tik griežtai iš teologinių pozicijų, bet ir iš psichologijos. Šie A. Paškaus pastebėjai nušviečia tai, kad išsivijos lietuviai buvo susirūpinę visuomenės kurioje tenka gyventi dvasinėmis problemomis. Tuo pačiu stengdamasis Vakarų universitetuose įgytomis žiniomis informuoti lietuvių išsivių bendruomenę ir atskleisti gyvenamajame laikmetį vyraujančius požiūrius į psichologinį žmogaus portretą, nubrėžti ribą tarp dvasinės pusiausvyros ir beprotybės.¹¹

Dar vertėtų paminėti išskirtinį išsivijos lietuvio Anatolijaus Matulio darbą psichoanalizės ir psichiatrijos moksle, kuris deklaruoja nestandartinį požiūrį į psichikos sutrikimus turinčius asmenis. Pažvelgus į pristatytą gydymo būdą šizofrenijos kamuojuantiems pacientams, moksliniame straipsnyje, kuris buvo pristatytas Romoje 1984 m. Lietuvių mokslų akademijoje – “A new – foreign language in the treatment of schizophrenia: an applicaiton of metaglossotherapy”. A. Matulis teigia, jog metaglosoterapija yra paciento gydymas kitos kalbos mokymu, taip formuojant naują asmenybę. Naują šizofrenija sergančių pacientų gydymo būdą Mičigano nacionaliniame neurologijos ir psichologijos tyrimų institute A. Matulis taikė 1975 m., 48 savaites.¹² Atkreipęs dėmesį į kalbos reikšmę, savo unikaliame tyrime A. Matulis rekomendavo pacientus gydyti vokiečių kalba. Autoriaus teigimu – „šizofrenija sergančio asmens kalba – tai grįžimas į vaikystės periodą, į tą laiką, kai žmogus tik pradeda kalbėti. Senoji kalba per daug yra perpildyta konfliktų, vargų, gilių kančių, o su nauja jam galima padėti sukurti ir kitą fizinę, socialinę aplinką, kuri nėra tokia sunki kaip pirmoji.”¹³

Autorius remiasi psichoanalizės teorija, argumentuodamas, jog naujoji kalba grąžina ramesnę laiką, vietovės ir savo asmenybės orientaciją. Taikant metaglostoterapiją A. Matulis

¹¹ A. Paškus, Kaltės sąvoka psichinio sutrikimo sampratoje, *Aidai*, 1965, nr. 2.

¹² A. C. Matulis, A new foreign language in the treatment of schizophrenia: an application of metaglossotherapy, National Research Institute for Neurology and Psychology, 1984, p. 2.

¹³ Ten pat, p. 12.

pastebėjo, jog dauguma lėtinę šizofrenijos formą turinčių asmenų nebekausto fobijos, nebevingia pokalbių, palaiapsniui išsivaduoja iš daug įvairių baimių, neigiamų jausmų perpildytos aplinkos, suranda psichikos pusiausvyrą¹⁴. Kalbos mokymo metu apsieita be rašymo, kuris daugeliui pacientų dėl ligos pobūdžio buvo per daug sudėtingas. Grupės vadovams teko ieškoti sergantiems žmonėms priimtinių medžiagos pateikimo būdų. Pastebėta, jog pirmą mėnesį jiems ypač trūko susidomėjimo, orientacijos, ir įgūdžių. Dauguma ligonių nebuvo baigę mokyklų, tačiau iš dvidešimt trijų pacientų, kurie kiekvienas pagal savo išgales baigė metaglosoterapijos ciklą psichologiškai labai pagerėjo – atsirado motyvacija, užsimezgė bendravimas, žmonės skyriuje tapo aktyvesni, emociškai šiltesni, pradėjo atsiskleisti aplinkai. Vienas pacientas kamuojamas mutizmu, nekalbėjęs net 16 metų pradėjo pratarti vokiečių kalba nors kelis sakinius.¹⁵ Nemažai pacientų pageidavo, jog mokymai tęstųsi ir toliau, vyktų bent dukart per savaitę. A. Matulis įvertinęs liekamąjį metaglosoterapijos efektą, pastebėjo, jog ši terapija leidžia formuoti naujus psichikos gynybos mechanizmus, padeda atsiriboti nuo kliedesių, suteikia galimybę atskleisti individualią saviraišką. Toks gydymo metodas, kontrastiškas tik biologiniai psichinių ligų sampratai ir jos gydymui, kurio apstu buvo ne tik tarp JAV psichiatrių, bet buvo dar skaudžiau sąmoningai piktnaudžiaujama Sovietų Sąjungoje, biologinės psichiatrijos įrankiais užgniaužiant daugelį disidentinio sąjūdžio atstovų.

Psichologinio prisitaikymo problemą egzilyje analizavo Antanas Sužiedėlis, kuris JAV studijavęs klinikinę psichologiją savo straipsnyje – „*The exile and the problem of his adjustment*”, pateikia savo požiūrį į prisitaikymo problemas gyvenant egzilyje.

A. Sužiedėlis atkreipė dėmesį į dviejų studentų pokalbį tarp Lietuvos studento ir JAV studento, pastarasis išgirdęs Lietuvos istoriją, teigia, jog lietuvių nelaimė iš tiesų yra užmaskuota laimė, jei ne dėl karo, greičiausiai netektų galimybė gyventi šioje šalyje (JAV), tu dabar esi vienas iš mūsų, tu esi dalis Amerikos visuomenės kuri yra puiki, graži ir stipri.¹⁶ A. Sužiedėlis vertindamas šias studento mintis, teigia, kad manyti, jog egzilyje gyvendamas žmogus gali būti laimingesnis, nei gyvendamas savo gimtajame krašte yra nesupratimas ką reiškia egzilis. Aplinkos kurioje auga ir formuojasi žmogaus asmenybė reikšmė negali būti sumenkinama, nes kiekvienas žmogus savitai ieško ir mokosi prisitaikyti prie aplinkos kuri jį

¹⁴ Ten pat, p. 3 – 4.

¹⁵ Ten pat, p. 7.

¹⁶ A. Sužiedėlis, *The exile and the problem of his adjustment*, *Lituanus*, No. 3 – 4, Chicago 1955, http://www.lituanus.org/1955/55_23_06Suziedelis.htm

supa. Gyvenimas būtų labai sudėtingas jei kiekvienam nuolatos tektų iš naujo prisitaikyti prie nuolatos kintančios aplinkos. Egzilyje gyvenantis žmonės save identifikuoja su aplinka kurioje jie gimė. Jie augo, mokėsi, jie matė ir rado būdus santykiuose su žmonėmis, daiktais, tuo pačiu jausdamiesi vis labiau nepriklausomi, vis labiau kompetentingesni mokindamiesi, tačiau staiga, šie žmonės atitraukiami nuo aplinkos kuri tapo jų dalimi. Visas mokymasis, darbai prie kurių jie taikėsi buvo būdingas jų aplinkai, staiga tampa beprasmingi.¹⁷ A. Sužiedėlis atkreipia dėmesį į svarbius aspektus, dėl kurių yra sunku adaptuotis prie naujos aplinkos. Vienas iš jų natūralus priešinimasis prisitaikyti prie naujos aplinkos, ypač žmonių kurie neturėdami kito pasirinkimo kaip tik pasirinkti egzilį, o ilgainiui žmogus pradeda patirti nepilnavertiškumą, frustraciją, dvasinio sužalojimo jausmą ir neteisingumą. Galiausiai prie priešinimosi prisitaikyti, atsiranda nesaugumo jausmas, nematymas ateities, tuo pačiu pražūtingas kaltės jausmas. Kaltė dėl savo šalies palikimo, žinojimas, jog dauguma likusiųjų turi kęsti sovietų okupacijos tironiją.

Pabaigai galima pridurti, kad lietuvių išėvių noras pažinti žmogaus proto paslaptis, gilintis į dvasinius potyrius, demonstruoja unikalų lietuvių išėvijos saviraiškos tarpsnį. Gyvenimas svetimuose kraštuose nesustabdė daugumos lietuvių siekti įvairiausių filosofinių, socialinių, teologijos, psichologijos, psichiatrijos mokslo aukštumų. Galbūt jausdami tam tikrą kaltę dėl paliktos gimtosios žemės, intelektualinis lietuvių išėvijos darbas buvo produktyvus, nors ir neplanuotas pasitraukimas iš Lietuvos kiekvienam buvo tam tikra individuali psichologinė trauma, tačiau psichologiniai išgyvenimai skatino pažvelgti į besiformuojančius požiūrius į tam tikras beprotybės formas, dvasinius skaudulius lietuvių išėvijoje, visuomenėje kurioje jie gyveno, o patirtas psichologines traumas buvo svarbu suprasti kiekvienam intelektualui, o tuo pačiu atrasti naujus ne tik naujus požiūrius į psichiką, bet kurti priemones padėti dvasinių problemų kamuojamiems.

¹⁷ Ten pat.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA:

Šaltiniai:

1. J. Blekaitis, Antanos Škėmos atsisveikinimas, *Aidai*, 1961, nr. 8.
2. A. C. Matulis, A new foreign language in the treatment of schizophrenia: an application of metaglossotherapy, National Research Institute for Neurology and Psychology, 1984.
3. A. Paškus, Kaltės sąvoka psichinio sutrikimo sampratoje, *Aidai*, 1965, nr. 2.
4. A. Paškus, Terapinės kultūros įtaką krikščionybei, *Aidai*, 1987, nr. 3.
5. I. Užgiriene, Kūrybingumo klausimu, *Aidai*, 1965, nr. 1.
6. J. Eretas, *Iševijos klausimais*, Roma, 1974
7. A. Sužiedėlis, The exile and the problem of his adjustment, *Lituanus*, No. 3 – 4, Chicago 1955, http://www.lituanus.org/1955/55_23_06Suziedelis.htm

Literatūra:

1. R. Milašiūnas, *Psichoanalizė 100 klausimų ir atsakymų*, Vilnius, 2007.
2. J. Meškauskas, *Lietuvos medicinos istorija*, Čikaga, 1987.
3. E. Roudinesco, *Kodėl psichoanalizė?*, Vilnius, 2003.
4. A. Maceina, *Asmuo ir istorija*, 1981.
5. M. Budrys, Lietuvos gydytojai Amerikoje XX šimtmetyje, *Aidai*, 1990, nr. 1.